

Objektiv Forsoning. Hvad var Luthers problem for 500 år siden – og er problemet der stadig?

Peter Olsen
Ekstern lektor på Dansk Bibel-Institut
Førsteamanuensis på Fjellhaug Internasjonale Høgskole

Forelæsning på Dansk Bibel-Institut i København d. 16. august 2016 i anledning af Carsten Elmelund Petersens 60-årsdag. Foredraget er hér lettere bearbejdet.¹

For en del år siden hang der et stort banner på trappen op til Bethesda, Indre Missions hus i hjertet af København. På dette banner stod der: ”Jesus er svaret!” Vittige hoveder havde så tilføjet: ”Men hvad er spørgsmålet?”

Ud over, at det var vittigt, var det også både vigtigt og rigtigt at spørge sådan, for ethvert svar må forstås på baggrund af det spørgsmål, som det ønsker at besvare. Sagt på en anden måde: Hvis man vil forstå en løsning, må man kende det problem, der skal løses. Hvis Jesus er svaret eller løsningen på menneskers problem, hvad er så det problem, som Jesus er løsningen på?

Det gælder generelt, at definerer man ikke problemet korrekt, er der en meget stor risiko for, at man heller ikke definerer løsningen korrekt. Og det er min påstand, at adskillige både antikke og moderne opfattelser af forsoningen går galt i byen, enten fordi

¹ Jeg behandler tematikken (særligt lov og evangelium) grundigere i min artikel *Verbalpræsens. Guds Nærvær i Ordet som Lov og Evangelium*. Artiklen kan læses i en antologi om forkyndelsen, red. Jakob Olsen, Fredericia: Kolon 2017.

de ikke har forstået problemet, eller fordi de ikke accepterer det problem, som forsoningen vil løse.

Det overordnede emne, der samler os i dag er *Martin Luthers* (1483-1546) tanker om forsoningen. Der er tidligere holdt mange foredrag og skrevet mange bøger om dét emne. Men de har bestemt ikke alle sammen været enige. Én af grundene til denne uenighed har netop været, at Luthers problem ikke altid er blevet forstået eller accepteret.

Den særlige vinkel på mit foredrag skal derfor være: Hvilket problem skulle forsoningen løse ifølge Martin Luther? Eller sagt med foredragets undertitel: Hvad var Luthers problem for 500 år siden – og er problemet der stadig?

Jeg vil indlede med et overblik over de mulige problemer, som Jesu forsoning kunne tænkes at løse, og som forskellige opfattelser af forsoningen i tidens løb har lagt til grund:

1. For det første kunne problemet være døden i alle dens udgaver, herunder sygdom, ulykke og andre lidelser. I nyere tid har man ofte talt om fem såkaldte 'fordærvmagter': Synden, døden, Djævelen, loven og vreden. Disse magter ødelægger livet. Løsningen er, at Jesus kæmper med og besejrer magterne på vore vegne.
2. For det andet kunne problemet være, at vi har syndet mod Gud, og at vi dermed har pådraget os en helt ubetalelig gæld til Ham. Løsningen er så, at Jesus betaler gælden for os. Hans død er den betaling, som kun Gud selv og ikke et almindeligt menneske kunne levere.
3. For det tredje kunne problemet være, at vores synd har vakt Guds vrede og modvilje mod os, så Han vil ødelægge og dræbe os som straf. Løsningen er hér, at Jesus påtager sig både vreden og straffen, og at Han bliver dræbt af sin egen Far som et sonoffer for vores synd.
4. For det fjerde kunne problemet være, at vores synd lukker os selv for Gud. Synden har sat sig som en kulde og en modvilje inde i os, som vi ikke selv kan fjerne. Løsningen er, at Jesus med sin lidelse og død viser os Guds store kærlighed. Når vi betragter dette, smelter vore hjerter og vi lader os forsone med Gud.

Vi bemærker, at de første tre problemstillinger er objektive, mens den sidste er subjektiv. Dermed mener jeg, at de tre første problemer er uden for os, mens den sidste

er inde i os. Både fordærvmagterne, gælden og Guds vrede truer os udefra. De er objektive problemer. Fordi det sidstnævnte problem (det kolde hjerte) er inde i os, kan vi kalde det et subjektivt problem.

Faktisk finder vi alle disse fire problemstillinger hos Martin Luther: **1.** fordærvmagterne, **2.** den ubetalelige gæld, **3.** Guds vrede og straf og **4.** vores modvilje mod Gud. Derfor finder vi også alle fire løsninger hos Martin Luther: **1.** Jesus sejrer over magterne, **2.** Jesus betaler gælden for os, **3.** Jesus lider under Guds vrede og straf og **4.** vi lader os forsones med Gud.

Men hvad er så ifølge Martin Luther forholdet mellem henholdsvis de fire problemer og de fire løsninger?

Ét svar på dette spørgsmål kunne jo være, at de fire problemer er sideordnede, og at de fire løsninger derfor er lige vigtige og lige centrale for Luthers forsoningslære. Men det er ikke dette svar, vi finder hos reformatoren selv. For at bruge et latinsk ord kan vi sige: Der er en 'orden' (lat. *ordo*) mellem de fire problemer og en tilsvarende 'orden' mellem de fire løsninger. For at bruge et græsk ord kan vi sige: Der er en 'økonomi' (gr. *οικονομία*); en 'frelsesøkonomi', mellem dem. For Martin Luther ligger ét af problemerne til grund for de andre problemer. Tilsvarende er det ene led i løsningen grundlæggende og bestemmende for de andre led i løsningen ifølge Martin Luther.

Men hvilket er det centrale problem? Og hvilken løsning er den primære for Luther?

Martin Luthers mest kendte skrifter er utvivlsomt hans to katekismer fra 1529. Den lille Katekismus har været pensum i skoler og konfirmandstuer gennem flere hundrede år.

Som forklaring til den anden artikel i trosbekendelsen siger Luther i Den lille Katekismus: "Jeg tror, at Jesus Kristus, sand Gud, født af Faderen i evighed, og tillige sandt menneske, født af Jomfru Maria, er min herre, som har genløst mig fortabte og fordømte menneske, købt og vundet mig fra alle synder, fra døden og fra Djævelens magt, ikke med guld og sølv, men med sit hellige og dyrebare blod og med sin uskyldige lidelse og død" (*Bekennetnisschriften* 1967, 511; hér citeret fra *Martin Luthers lille Katekismus*, Credo Forlag, København 1997, 24).

Her beskriver Luther vores problem med de tre udtryk: "alle synder... døden og ... Djævelens magt." Luther siger videre, at vi er "fortabte og fordømte" mennesker. Men Jesus Kristus har "genløst" os. Han har "købt og vundet" os. Det har Han gjort med sit "blod", idet Han, som var uskyldig, led og døde for os. Det danske ord "fordømt" er en oversættelse af Luthers tyske "verdammt" og af det latinske "damnatus", som begge betyder, at vi er blevet dømt skyldige af en dommer.

Luther siger ganske vist ikke hér, hvem dommeren er. Men man skal ikke læse meget hos Luther, før man bliver klar over, at Dommeren er Gud selv! På grund af synden er vi dømt eller fordømt af Gud.

I Den store Katekismus siger Luther ved behandlingen af samme artikel, at Guds Søn "er blevet menneske, undfanget og født uden synd af Helligånden og Jomfru Maria, for at han skulle være herre over synden; dernæst har han lidt, er død og begravet for at genløse mig og betale, hvad jeg skylder, ikke med sølv og guld, men med sit eget dyrebare blod" (*Bekennetnisschriften* 1967, 652; hér citeret fra *Martin Luthers store Katekismus*, Credo Forlag, København 1996, 113).

Når der på dansk står "for at genløse mig og betale, hvad jeg skylder", er det en gengivelse af Luthers tyske: "das er fur mich genug täte und bezalete, was ich verschuldet habe." Jesus betaler vores gæld til Gud med sit eget blod.

Begge katekismer er bekendelsesskrifter og dermed forpligtende grundlag for de fleste lutherske kirker verden over. Danmark og Norge skiller sig dog ud, idet Den store Katekismus ikke er bekendelsesskrift her hos os. Men det ændrer ikke ved, at Martin Luther har skrevet dem begge. De er derfor udtryk for, hvad han tænkte både om problemet og om løsningen. Jeg har valgt at begynde med citater fra katekismerne, fordi den ene eller de begge er forpligtende for lutherske kristne.

Disse citater er dog ikke tilstrækkelige til at afgøre det præcise forhold mellem de fire problemer eller de fire løsninger, som vi så på før. Vi konstaterer, at Luther nævner de fleste af problemerne. Dog koncentrerer han sig om de objektive problemer. Vel er menneskets synd inde i mennesket selv og dermed subjektiv, men de problemer, som synden medfører, er objektive. De kommer udefra til mennesket.

Lidt tidligere i Den store Katekismus siger Luther: ”Da vi var blevet skabt og havde modtaget alt godt fra Gud Fader, kom Djævelen og kastede os ud i ulydighed, synd, død og al ulykke, så at vi faldt under Guds vrede og unåde og blev underkastet evig fordømmelse” (*Bekennetschriften* 1967, 651; hér citeret fra Credo 1996, 113).

Igen er problemet objektivt. Både Gud Fader og Djævelen, både død, ulykke og vrede er uden for os. Den vrede, som Luther taler om hér, er ikke vores vrede mod Gud eller mod mennesker, men Guds vrede mod os mennesker på grund af vores synd. Vi lå, siger Luthers tyske tekst, ”in seinem Zorn und Ungnade.” Den latinske tekst siger: ”...in ejus indignatione.”

Det er derfor også Gud, der dømmer os til den evige fordømmelse eller forbandelse (ty. ”zu ewigem Verdammnis”, lat. ”perpetuae damnationi”).

Luther forelæste flere gange over Davids salmer. I oktober 1534 når han til Sl 90. Denne salme er Moses’ bøn til Gud. Moses siger i v.7-9 og 11-12:

”Vi går til i din vrede,
vi forfærdes ved din harme.
Du har stillet vore synder for dine øjne,
vore skjulte overtrædelser i dit ansigts lys.
Alle vore dage svinder hen i din vrede,
vi henlever vore år under suk ...
Hvem kender styrken i din vrede
og i din harme, så han kan frygte dig?
Lær os at holde tal på vore dage,
så vi får visdom i hjertet.”

Luther indleder sin gennemgang af denne salme sådan: ”Hele menneskeheden er faldet så dybt og er blindet så meget af arvesynden, at mennesket hverken kender sig selv eller

Gud” (WA 40,3,485,9-10).² Vi ser ikke, hvor frygtelig vores synd er, og hvor forfærdelig Guds vrede derfor er. Moses har set dette, og med Sl 90 prøver han at åbne vore øjne.

Senere i gennemgangen henvender Luther sig direkte til Gud: ”Din vrede er lige så stor som dig selv. Derfor er din vrede umålelig” (*immensus*; WA 40,3,567,23-24), siger Luther. I indledningen til sin fortolkning minder Luther om, at Gud er ”vredens Gud” (lat. *Deus iratus*; WA 40,3,487,15).

Indtil videre holder Gud igen på denne vrede. Vi møder vreden i liv og i død, som Moses forklarer i Sl 90. Men foreløbig har vreden over synden den hensigt at kalde os ind til Gud, så vi undgår vreden den dag, hvor Gud *ikke* længere holder igen på den. I helvede ”vil de ugudelige ønske at flygte fra Gud, men uden at kunne det,” understreger Luther (WA 40,3,512,16f).

Det værste, der kan ske for et menneske, siger Luther, er, at det aldrig når frem til at kende Guds vrede over synden. Moses prøver med denne salme at transportere os ud af tiden, så vi kan se vores liv, som Gud ser det (WA 40,3,524,19f og 24f). For de fleste mennesker gælder det, at ”livet er en bevægelse fra en dråbe velsignelse til et hav af forbandelse” (*ex guttula benedictionis ad mare maledictionis*; WA 40,3,528,22). Gud velsigner os her i livet på en måde, der svarer til længden på vores liv, siger Luther. For de fleste er det 70 eller 80 år. Men derefter går synderen ind til et hav af forbandelse. Dette må han indse og vende om, mens der er tid! Kun på den måde undgår synderen den evige forbandelse.

Ganske vist taler Luther om flere forskellige magter, der ødelægger livet for os mennesker, men der er en *ordo maledictionis*, hos Luther: en forbandelsens orden eller økonomi. Den ene fordærvmagt er forårsaget af den anden. Og det er tydeligvis Guds vrede over synden, der er den helt store og forfærdelige magt i tilværelsen. Det er denne magt, der giver de andre fordærvmagter både deres ret og deres magt til at ødelægge livet.

Adams og Evas synd vakte Guds vrede, så Han stødte dem bort fra sig. De blev kastet ud i mørket udenfor. Derude er Djævelen denne verdens fyrste. Derude hersker døden. Men disse fordærvmagter har kun ret og magt på grund af synden og vreden, og Guds vrede er ikke en upersonlig magt ved siden af Gud. Den er en ild, der brænder i Guds eget væsen. Gud er vred på grund af synden, og Hans vrede er lige så umålelig (lat. *immensus*), som Gud selv er umålelig.

² WA er forkortelsen for Weimarer Ausgabe (1883-2009) af Martin Luthers samlede værker. Hvor intet andet anføres, er oversættelser til dansk foretaget af mig.

Døden og Djævelen er afledte magter. De har deres magt på grund af synden og Guds vrede.

I sin Store Galaterbrevskommentar beskriver Luther Kristi forsoningsværk (se fx WA 40,1,437,18–438,15). Derefter udbryder han: ”Hvem kan beskrive, hvor stort det er at kunne stole på, at Gud ikke er eller nogen sinde vil blive vred på os, men i evighed vil være en nådig og mild Fader for Kristi skyld? ... Det er en frihed, der ikke er til at beskrive, at vi i evighed er befriet fra Guds vrede... Heraf følger en anden frihed (lat. *Ex hac sequitur alia libertas*), ved hvilken vi gennem Kristus bliver trygge for og frie fra loven, synden, døden, Djævelens magt og Helvede. For ligesom Guds vrede ikke kan skræmme os, efter at Kristus har befriet os fra den, sådan kan synden og loven ikke anklage og fordømme os” (WA 40,2,3,26–4,16; hér citeret fra *Martin Luthers store Galaterbrevskommentar* bd.2, København: Credo Forlag 1984, 213).

Heraf følger..., siger Luther! Det ene led i løsningen følger på det andet.

Ligesom der er en *ordo maledictionis*, sådan er der også en *ordo benedictionis*: velsignelsens orden eller økonomi. Den ene velsignelse forudsætter og følger på den anden. For Kristi skyld og ved troen på Ham er Gud nu ikke længere vred på os, der er i Kristus. Ved troen flyttes vi fra vredens rum til nådens rum. Og i dette rum kan de øvrige fordærvmagter ikke længere nå os. Deres ret og deres magt er brudt i Kristus. Men dette forudsætter altså, at Kristus har gjort noget ved Guds vrede.

I en prædiken fra 1522 om Kristi kongeværdighed siger Luther: ”At Han [Kristus] er konge over alle ting til bedste for os ville ikke være muligt, hvis Han ikke først havde forsonet Gud... For at Han kan være præst og ved sit præstelige embede forsone os med Gud, må Han tilfredsstille Guds retfærdighed (ty. *gottis gerechtickeyt fur uns gnugthun*)... Han måtte give sig selv, dø og således i sig selv overvinde synden med sin død. Altså er Han kommet til sit præstedømme ved døden, og ved præstedømmet har Han opnået sit kongedømme” (ty. *durchs priesterthum tzum konigreych kommen*; WA 10,1,1,720,14–721,2).

Kristus er først præst, nærmere bestemt sonofferpræst. På dette grundlag kan Han fungere som konge.

I dogmatikken taler vi om *munus triplex Christi*: Kristi tre embeder. Han er profet, præst og konge. På latin kalder vi disse embeder *munus propheticum*, *munus sacerdotale* og *munus regale*. Vi finder ikke disse udtryk hos Luther, men vi finder sagen. Luther forklarer i prædikenen fra 1522, hvordan forholdet er mellem Kristi embede som præst og konge. Først måtte Han sone vore synder som den, der både er offerpræst og offerlam. Derefter og på grundlag af dette offer kan Han fungere som vores konge, der besejrer vore fjender og kaster døden og Djævelen på porten.

Forløsningen fra magterne forudsætter og følger altså på forsoningen med Gud. Forsoningens første og bærende led er soningen, den stedfortrædende lidelse af straf for synden under Guds vrede. At forløsningen følger på forsoningen skal ikke tænkes temporalt, men logisk. Kristus besejrede fordærvmagterne netop ved at blive et sonoffer for vore synder. Men logisk er der et før og et efter. Vores forløsning fra magterne er en konsekvens af vores forsoning med Gud.

Da Jesus døde på korset som et sonoffer for vore synder, åbnede Han et rum, hvori Guds vrede ikke længere findes. Dette rum hedder i Det nye Testamente "i Kristus" (gr. *ἐν Χριστῷ*), og vi kommer ind i Kristus ved dåb og tro. Derved går vi fra vredens stand (lat. *status irae*) til nådens stand (lat. *status gratiae*) i forholdet til Gud (lat. *coram Deo*).

I en forelæsning over 1 Tim i 1528 siger Luther: "Guds vrede er virkelig. Den er ikke en fiktion, ikke en spøg. Hvis den er falsk, så er barmhjertigheden også en fiktion, for som vreden er, sådan er barmhjertigheden... Nu har Kristus taget Guds vrede på sig og båret den for os. Han tog den ikke bare på sig som et eksempel for os, men Han er virkelig den høje betaling (lat. *pretium*) for os, som i sin egen person har afværget vreden på vore vegne, idet Han stillede sig selv op som vores betaling" (WA 26,37,31-37).

I en prædiken fra 1522 siger Luther: "Gud er den evige retfærdighed og klarhed, som af sin natur hader synden... Derfor blev Kristus menneske og tog på sig vores synd og Faderens vrede. Han druknede begge i sig selv, hvorved Han forsonede os med Gud Fader. Uden denne tro er vi vredens børn" (ty. *kinder des zorns*; WA 10,3,136,6-12).

Vreden er Guds. Den er ikke en upersonlig magt, løsrevet fra Gud. Det er heller ikke vores vrede mod Gud og mennesker, Martin Luther har i tanke. Der er tale om en flammende indignation i Guds eget væsen, antændt af vores synd.

Martin Luther beskriver flere steder, hvordan Guds Søn går ind i vreden for at bære den stedfortrædende for os mennesker. I 1521 forelæser Luther over Sl 22: "Min Gud, min

Gud! Hvorfor har du forladt mig?” Han forklarer: Mens Kristus hænger på korset, erfarer Han Helvede. Han bliver forbandet af Gud og sænket ned i Helvede. ”Dette er syndserkendelse ved loven og den åndelige åbenbaring af loven. Dette har de fortabte. Det er døden og nedfarten til Helvede” (lat. *descensus ad inferos*; WA 5,604,6-8). Den ild, der brænder i Helvede er for Luther intet andet end Guds vrede.

Jesus gik ind i denne vrede i stedet for os. Allerede mens Han hang på korset, blev Jesus sænket ned i Guds brændende vrede over synden. Han gjorde det af kærlighed til os. Ved at sone synden forsonede Han Faderen med os og brød både dødens og Djævelens magt over os. Den, som kommer til tro på dette er Guds barn. Uden denne tro er man under Guds vrede, og efter et kort liv hér på jorden – 70 eller måske 80 år – vil man gå ind til den evige vrede som et hav af forbandelse.

Men Guds Søn gik ind i denne vrede, netop for at vi ikke skulle møde den engang. Dette er evangeliet. Den kristne kirke har nu den dobbelte opgave at forkynde både Guds vrede og redningen fra denne vrede.

I sin anden salmegennemgang (*Operationes in Psalmos* 1518-21) siger Luther: ”Så umuligt det er at udholde denne guddommelige vrede, ligeså absolut nødvendig er den dog for de vantro og uforstandige, for alene den magter og er tilstrækkelig til deres ydmygelse” (WA 5,217,18-20).

I 1532 påbegynder Luther en ny gennemgang af udvalgte salmer. Om Sl 51,15: ”...så syndere kan vende om til dig” skriver han: ”Hvis du skal blive omvendt, er det nødvendigt, at du bliver forfærdet og tilintetgjort, det vil sige, at du får en bævende og skælvende samvittighed (lat. *ut habeas pavidam et tremantem conscientiam*). Hvor dette er sket således, dér må du gribe om trøsten, som ikke er noget, du selv gør, men den er Guds gerning... Dette er vejen til omvendelse. Alle andre veje er falske veje” (lat. *Haec est via convertendi, aliae viae sunt viae errorum*; WA 40,2,440,27-33).

I skriftet med *Undervisning af Visitatorerne* fra 1528 skriver Martin Luther og Philip Melanchthon (1497-1560): ”Gud vil straffe de prædikanter, som trøster folk og siger meget om troen og syndernes forladelse, men som ikke taler om omvendelse (ty. *Busse*), om gudsfrygt og om Guds dom” (WA 26,218,11-13).

Kristi forsoningsværk har ifølge Martin Luther flere elementer: **1.** Sejr over de magter, der ødelægger livet, **2.** betaling af vores astronomiske gæld til Gud og **3.** stedfortrædende lidelse af straf under Guds vrede. Af disse er nr.2. blot en anden måde at beskrive nr.3 på, og nr.1 er en følge af nr.3. Menneskenes væsentligste problem er *ikke* døden og Djævelen, men Guds enorme vrede over synden. Deraf kommer den magt, som døden og Djævelen har.

Til dette kommer så den subjektive tilegnelse af den objektive forsoning. Jeg beskrev indledningsvis det fjerde problem, at vore hjerter har lukket sig i forhold til Gud. Når vi hører om den objektive forsoning ved Jesu korsdød, vækker det noget nyt inde i os: Vi lader os forsones med Gud. Dette kalder vi normalt for omvendelsen eller genfødslen, ikke for forsoningen. Men det hører med i beskrivelsen af frelsen. Den enkelte af os må høre og tro det, som Jesus har gjort for hver eneste af os. Ellers bliver vi ikke Guds børn.

Så langt Martin Luther.

Men er problemet der stadigvæk efter 500 år, og er løsningen fortsat den samme?

Martin Luther var professor i Den hellige Skrift. Langt det meste af sin karriere som professor ved universitetet i Wittenberg brugte han på forelæsninger over Det gamle Testamente (GT). I dag ville vi have kaldt ham professor i GT (Heinrich Bornkamm: *Luther und das Alte Testament*, Tübingen 1948, p.iii og 6).

For Luther som for Jesu apostle var Den hellige Skrift egentlig Det gamle Testamente. Det nye Testamente er opfyldelsen af Den hellige Skrift og siger ikke noget som helst andet end GT. Det ønskede Martin Luther heller ikke at gøre. Hans teologi var et forsøg på at sige det samme som Guds Ord, Den hellige Skrift.

Personligt er jeg overbevist om, at det lykkedes for ham. I alt væsentligt sagde han ikke andet om frelsen, end hvad vi læser i Den hellige Skrift. Og da Gud er den samme i dag, som Han var for 2.000 eller 3.000 år siden, må vi i dag sige det samme både om problemet og om løsningen, som Martin Luther sagde for 500 år siden.

Med Hebræerbrevets ord er det ”menneskenes lod at dø én gang og derefter dømmes” (Hebr 9,27). Dette gjaldt ikke kun i det 1. eller i det 16. århundrede. Dette gælder fortsat. Efter døden skal vi træde frem for den himmelske Dommer. Enten gør vi det i troen på

Ham, som blev vores stedfortræder og derfor dækket af Ham, eller også gør vi det uden en stedfortræder. I så fald vil vi blive sænket ned i et hav af forbandelse.

Dette skal vi sige til mennesker, ellers taler vi falsk om Gud, og vi svigter de mennesker, som Han har sendt os til. Gør vi dét, vil Gud kræve os til regnskab for deres blod, som Gud siger til Ezekiel: ”Når jeg siger til den uretfærdige: Du skal dø! og du ikke advarer den uretfærdige og ikke taler til ham og advarer ham mod hans uretfærdige færd for at holde ham i live, så skal den uretfærdige dø på grund af sin skyld; men hans blod vil jeg kræve af din hånd” (Ez 3,18).

Martin Luther nævner flere steder, at dette ord fortsat gælder for præster og prædikanter i dag (WA 10,2,108; WA 26,218; WA 47,95f). Vi skal forkynde både Guds dom og Guds nåde for mennesker. Gør vi ikke dét, pådrager vi os skyld.